

УДК 75.041.5:930

Цитування:

Долеско С. В. Мистецький образ українського народного костюма в жанровому портреті українських художників (Російсько-українська війна 2022 р.). *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2022. Вип. 41. С. 40–47.

Dolesko S. (2022). The artistic image of the ukrainian folk costume in the genre portrait of ukrainian artists (Russian-ukrainian war of 2022). *Mystetstvoznavchi zapysky*: zb. nauk. pr., 41, 40–47 [in Ukrainian].

*Долеско Світлана Валеріївна,
аспірантка кафедри
мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0001-6702-5606>
svitlana@dolesko.com*

МИСТЕЦЬКИЙ ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО КОСТЮМА В ЖАНРОВОМУ ПОРТРЕТІ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ (РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА 2022 р.)

Мета дослідження – визначити причини й характер еволюції жіночого портрета в українському живописі в період військової агресії Росії проти України. **Методологія.** Робота базується на загальнонауковому комплексному підході, що об'єднав методи мистецтвознавчого, культурологічного та філософсько-естетичного дослідження. Використано методи образно-стилістичного, порівняльного й композиційно-художнього аналізу творів. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що вперше досліджено мистецький образ українського народного костюма як основоположного складника образу жінки-берегині в українському живописі під час війни 2022 року; засвідчено, що жіночі образи в українському народному вбранні стають провідним мотивом патріотичного живопису. **Висновки.** У статті проаналізовано характерні особливості застосування мистецького образу українського народного костюма в жіночому портретному живописі періоду військових дій Росії проти України 2022 року. Виявлено, що саме комплекс українського традиційного вбрання або ж його елементів у художніх творах є символом незламності української нації, її зв'язку з минулим, поваги до народної культури. У роботах наявне «дихання» реального світу з його трагічними подіями, відображено психоемоційний стан суспільства через жіночі образи, поєднано прадавній та сучасний фольклор, акцентовано на національній ідентичності. Сучасна українка залежно від емоційного спрямування роботи й застосування того чи іншого елемента вбрання постає як Юна дівчина, Берегиня, Мадонна, Воїн. Отже, можна стверджувати, що мистецький образ українського народного костюма в жанровому жіночому портретному живописі посідає особливе місце в період складних психологічних катаклізмів у суспільстві 2022 року, є ефективним інструментом згуртування української нації, спонукає до збереження територіальної, духовної, історико-культурної цілісності України.

Ключові слова: жінка-символ, мистецтво війни, жіночий портрет.

Dolesko Svitlana, postgraduate of the Department of Art Studies, National Academy of Culture and Arts Managers

The artistic image of the ukrainian folk costume in the genre portrait of ukrainian artists (Russian-ukrainian war of 2022)

Purpose of Research. The purpose of the research is to determine the reasons and nature of the evolution of the female portrait in Ukrainian painting during the period of Russia's military aggression against Ukraine. **Methodology.** The work is based on a general scientific complex approach, which combined the methods of art history, cultural, philosophical and aesthetical. The methods of pictorial-stylistic, comparative and compositional-artistic analysis of the works were used. **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the work is the first attempt to analyse the artistic image of the Ukrainian folk costume as a fundamental component of the image of a «beregyna» woman in Ukrainian painting during the war of 2022. It is proven that female images in Ukrainian folk dress has become the leading motif of patriotic painting. **Conclusions.** The research examines the characteristic features of the use of the artistic image of the Ukrainian national costume in female portrait painting during the period of military operations of Russia against Ukraine in 2022. It is highlighted that the complex of Ukrainian traditional clothing and its elements in artistic works is a symbol of the indomitability of the Ukrainian nation, its connection with the past and respect for folk culture. The works contain the «breathing» of the real world with its tragic events, the reflection of the psycho-emotional state of the society through female images, the combination of ancient and modern folklore, and an emphasis on national identity. A modern Ukrainian woman, dealt with the emotional direction of the work and the use of one or another element of the costume, appears as a Young Girl, Beregynya, Madonna, Warrior. So, we can state that the artistic image of the

Ukrainian national costume in genre female portrait painting occupies a special place in the period of the psychological cataclysms in the Ukrainian society in 2022 and it is an effective tool to unite the Ukrainian nation and encourage the preservation of the territorial, spiritual, historical and cultural integrity of Ukraine .

Keywords: female symbol, art of war, female portrait.

Актуальність теми дослідження. В українському образотворчому мистецтві після початку повномасштабного військового вторгнення Росії на терени України, вкрай помітним є явище гострої реакції художників на це. Особливо в сучасному живописі, де чільне місце посідає саме жіночий образ. Тож, з огляду на аналіз сучасного мистецького процесу, можна стверджувати, що в українському живописі сформувався власний самобутній стиль жіночого портретного та жанрового живопису, де головною героїнею є жінка.

Доволі символічно, що українські художники, втілюючи свою реакцію на ворожі дії країни-агресора у творах, переважно обирають для цього мистецький образ жіночого народного вбрання українок. Оскільки саме жінка, згідно з усталеними традиціями української культури, відіграє роль Березині як окремої родини, так і держави загалом. Варто зауважити, що мистецтво у всі історичні періоди відображає суспільні настрої. У цьому випадку численні зразки портретного живопису, створені після 24 лютого 2022 року, – це не лише вирішення винятково живописних завдань та втілення авторського задуму за допомогою художніх засобів, але й демонстрація процесу зміни статусу жінки в сучасному суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії тема українського жіночого портретного та жанрового живопису під час війни досі не охоплена й не розкрита належним чином. Однак про фрагментарний інтерес до цієї теми свідчать окремі праці, у яких досліджено деякі аспекти або проаналізовано вибрані твори художників. О. Походяща, висвітлюючи тему українського портретного живопису XVII–XVIII століть, торкалась й особливостей жіночого портрета [6]. О. Суховарова-Жорнова здійснила аналіз зразків жіночого портретного живопису Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX століття з колекції Національного музею історії України [8]. Особливості жіночого портретного живопису вивчали Т. Тимченко й С. Біскулова [9]. Іконографію, методи творення художнього образу в портретному живописі дослідила М. Ковальова [1]. Розвиток станкового портретного живопису вивчала М. Пономаренко. Зокрема, у своїх

дослідженнях вчена приділила значну увагу проблемі регіональних, часових і художньо-стилістичних особливостей портретного живопису [5]. Питанню символізму в портретному живописі присвятила свою наукову розвідку О. Рибак. Науковиця проаналізувала та довела вплив національно-політичних, фольклорно-етнографічних та геополітичних чинників на образ героя портрета та дійшла висновку, що «портрет необхідно розуміти як багатоскладовий документ, який поєднує в собі мистецьку, соціокультурну та історичну функції» [7].

В останні десятиріччя в українському мистецтвознавстві здійснено низку досліджень, які стали фундаментом для вивчення національно духовної ідентичності. Науковці приділяють значну увагу вивченню зв'язку історичних, культурних та соціально політичних подій, які сприяли розвитку національної мистецької школи [2, 4], проблемі національного самоствердження в мистецтві, звільнення від ідеологічних утисків та пошуку свого місця у світовому художньому просторі [3].

Мета дослідження – визначити причини й характер еволюції жіночого портрета в українському живописі в період військової агресії Росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Художній образ української жінки в жанровому портретному живописі періоду активної фази війни 2022 року Росії проти України яскраво розкриває суть та значення національного костюма в українському світогляді. Зображаючи українку в традиційному вбранні, митці художньою мовою переконливо демонструють багатогранність та багатомірність сучасної реальності, з ухилом на етнопатріотизм та повагу до української народної культури. Жінка постає як відображення окремої сторінки біографії країни, а саме: важкий психологічний стан українців під час війни, їхні переживання та сподівання на краще. Якщо ж проаналізувати попередні історичні періоди, то помітною є традиція зображати жінку як уособлення історичних, духовних і соціально-економічних особливостей свого часу.

Тож роботи таких художників, як І. Сошенко, Д. Безперечний, В. Тропінін та багато інших слід вважати взірцями

академічного портрета та, водночас, унікальними джерелами українських типажів, де задокументована народна культура. Унікальним зразком образотворчого мистецтва, у якому гармонійно поєдналися живопис та поезія, є твір Т. Шевченка «Катерина» (1842), де в образі молодої дівчини митець символічно передав трагедію закріпаченого царською Росією українського народу. За допомогою художніх засобів, грою кольору й світла продемонстрував красу української жінки та неймовірно важкий тягар життєвих обставин, що випав на її долю.

Нині працює ціла плеяда сучасних молодих художників, для яких образ жінки в українському народному костюмі став центральною ідеєю відображення їх світогляду й творчої самореалізації. Вони сміливо трактують традиційний український жіночий образ, а надто – в умовах війни.

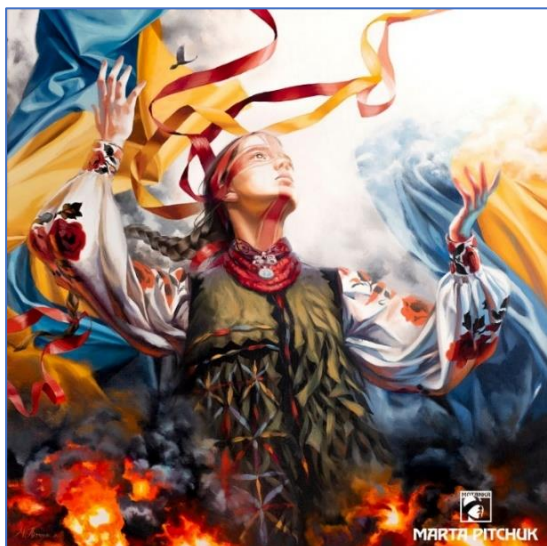
Окремо варто згадати Марту Пітчук з м. Івано-Франківська. Її художня творчість, починаючи з початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України, є різкою реакцією на трагічні події (загибель місцевого населення та масові руйнування) у м. Маріуполь та в Київській обл., спричинені діями російських військ.

Ключовий образ художніх творів Марти Пітчук цього періоду – українська традиційна лялька-мотанка, трансформована в образ

сильної, вольової жінки, яка володіє магічною силою спротиву проти ворога. Лялька-мотанка є одним з найупізнаваніших творів декоративного українського мистецтва, з регіональними відмінностями в зовнішніх обрисах та символіці. А, згідно з народними віруваннями, вона, наділена магічними властивостями, є потужним інструментом народної магії. Художниця ретельно опрацювала особливості народної ноші цих регіонів.

Робота «Мотанка Перемога. Київське Полісся. 50-й день героїчного спротиву» (іл. 1) уособлює символічний образ, у якому синтезовано риси вродливої дівчини в традиційному вбранні Київського Полісся з узагальненими рисами народної ляльки-мотанки. Поліський стрій є доволі виразним, поєднує традиційні для цього етноregionу коротку керсетку та вишиту сорочку, обшиту пишними квітами червоно-чорних кольорів.

У роботі «Мотанка. Маріуполь. 100-й день героїчного спротиву» (іл. 2) зображена молода дівчина, сповнена сили й трагізму, з типовими обрисами ляльки-мотанки на обличчі, одягнена в традиційний стрій Півдня України. Мистецький образ локального вбрання цього regionу трактовано наявністю керсетки зеленого кольору та барвистої плахти, загальними обрисами рукавів сорочки.

Іл. 1. Марта Пітчук, «Мотанка Перемога. Київське Полісся. 50-й день героїчного спротиву». Полотно, олія, 2022

Львівський художник Іван Цап'як у самобутній манері відображає образ жінки, де вона на портреті, створеному 2021 року,

Іл. 2. Марта Пітчук, «Мотанка. Маріуполь. 100-й день героїчного спротиву». Полотно, олія, 2022

сучасна, модна, спокуслива, впевнена в собі та в завтрашньому дні. Художник підкреслює це сукнею червоного кольору, виконаною в

модному фасоні (іл. 3). Жінка ж у 2022 році – це суцільне червоне забарвлення як уособлення великого болю та переживань. У цьому випадку колір несе в собі першооснову – колір крові, що пролилась в українській нації від російської агресії. Зображувана жінка

*Іл. 3. Іван Цап'як,
«Жінка в червоному».
Полотно, акрил, олія, 2021*

Образ жінки в узагальнених обрисах українського традиційного вбрання застосовує й Тетяна Колісник. Її художня робота «Воїтелька» представляє жінку в кількох іпостасях: турботливу матір, перев'язану хусткою як символом заміжжя; жінку в жалобі, в аскетичному вбранні чорного кольору; а центром композиції є войовнича красива жінка, в образі якої вдало поєднані традиційна намітка й лицарські обладунки (іл. 5). Останнє надзвичайно вдало передає суть українок –

*Іл. 5. Тетяна Колісник,
«Воїтелька». Полотно, олія, 2022*

Яскравою представницею української школи портретного живопису є Катерина Білетіна, яка поєднує у своїх творах академізм,

стурбована, засмучена, але, попри це, сильна та нескорена. У баченні художника Україна в період війни має саме такий вигляд. Ця жінка в українському вбранні слугує символом материнства, сильної нації, яка обов'язково перемаже (іл. 4).

*Іл. 4. Іван Цап'як,
«Червоне».
Полотно, акрил, олія, 2022*

вміння, залежно від обставин, бути Берегинею родинного вогнища та Воїтелькою водночас. На її тілі – розпис, що нагадує вишивку. Тобто розпис – ніби вишиванка, яку неможливо зняти, бо вишиті символи – це друге тіло. У портреті «Захисниця» українка у вишитій сорочці під бронежилетом, у вінку, а над головою промені сонця, які ніби створюють німб. Це символізує незламність духу українського народу (іл. 6).

*Іл. 6. Тетяна Колісник,
«Захисниця».*

символізм та національний колорит. Образи жінок в українському національному костюмі наповнені внутрішньою силою, душевною

красою. З останніх робіт мисткині, дотичних до теми дослідження, варто зупинитись на «Холодній весні 2022» (іл. 7). Українка сміливо, з посмішкою дивиться вперед. Її образ говорить про те, що за її плечами наразі інша реальність і вона символічно знаходиться між двома світами: миром і війною. А вбрання жінки (вишита сорочка, картата хустка й рясні прикраси) свідчить про її тісний зв'язок з родом, який дає змогу міцно стояти на землі та без страху дивитися вперед, у майбутнє.

Іл. 7. Катерина Білетіна,
«Cold spring of 2022».
Полотно, олія, 2022

Особлива трагічність відчутна в роботах Марини Добровольської та Олени Косінської. Перша – у портреті юної українки (іл. 9) зобразила весь біль українського народу, який, втративши свою домівку, був змушений іти в чорно-білі світи, залишивши за спиною розтерзану Батьківщину, яку уособлює прострілений та в полум'ї прапор. Але вишита сорочка на дівчинці та яскрава завітчана хустка, немов пуповина, є незримим зв'язком з рідною землею. У цьому випадку художньою мовою продемонстрована велика сила мистецького образу українського вбрання, що дає українцям насагу не лише вижити, а й повернутись додому. Олена Косінська у квітні 2022 року виконала живописний твір на ящику з-під боєприпасів (іл. 10). Українська жінка показана як Мадонна з немовлям. Дитина припала до материнських грудей. На матері – автентична поліська сорочка з білими мережками.

«Оплакування» (іл. 8) – друга робота авторства Катерини Білетіної. Вона втілила в образі юної дівчини свою доньку Варю, яка, за словами художниці, є уособленням єдиної реальної, земної частини її життя, яке скінчилося внаслідок вторгнення Росії на територію України. Образ ягняти – улюбленої іграшки доньки – набув нового звучання; оскільки саме ягня є символом офіри, невинної жертвовної тварини – страшною ціни, яку платять українці в боротьбі за свою незалежність.

Іл. 8. Катерина Білетіна,
«Оплакування».
Полотно, олія, 80*60 см, 2022

Створені Юрієм Камишним портрети дівчаток у вишитих сорочках пройняті оптимізмом та вірою в перемогу українського народу над російськими загарбниками. Одна з робіт – груповий портрет – сцена зустрічі військового у формі Збройних сил України з дівчинкою у вишитій сорочці. Незважаючи на те, що на сорочці представлені маки, що є проявом кітчю в сучасній вишивці, вона теж слугує символом української самоідентифікації у світі (іл. 11). Інший портрет авторства Юрія Камишного дещо по-іншому трактує тему війни: замріяна дівчинка у вишитій сорочці та червоній стрічці у волоссі пише листа. На задньому плані зображений зосереджений військовий у формі Збройних сил України. Такий перетин долі, війни та мирного життя гармонізується зображенням вікна поліської хати, на тлі якого сидить дівчинка, та її вбрання як символу рідного краю, його багатовікової культури (іл. 12).

*Іл. 9. Марина Добровольська.
Папір, акварель, 2022*

*Іл. 10. Олена Косинська.
Живописний твір на ящику
з-під боєприпасів, 2022*

*Іл. 11. Юрій Камішиний.
Полотно, олія, 2022*

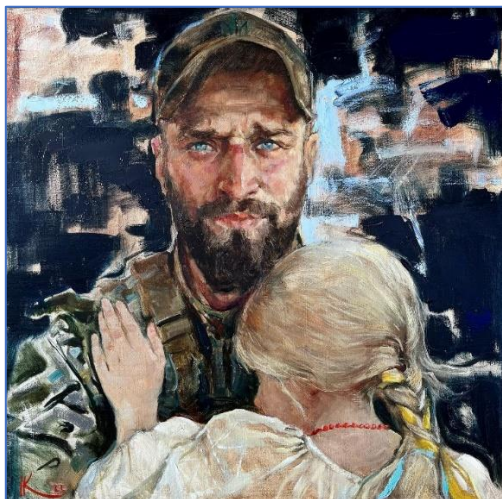

*Іл. 12. Юрій Камішиний.
Полотно, олія, 2022*

На окрему увагу заслуговує цикл робіт Ірини Калюжної, теж створених після повномасштабного вторгнення 2022 року. Серед них – дві із серії «Я Україна». Сюжетний задум першої – портрет військового, на руках в якого дівчинка в стилізованій вишитій сорочці та блакитно-жовтій стрічці у волоссі. Це образ всіх сучасних українок, минуле та майбутнє яких у надійних руках воїнів Збройних сил України (іл. 13). Друга робота із циклу зображає дівчину у святковому строї Центральної України: пишному вінку, багатих дукачах та коралях, вишитій сорочці й керсетці. Цей образ дещо контрастує із тлом чорно-червоно-синьо-білих кольорів та є утвердженням того, що, попри темні часи, Україна в образі цієї дівчини в національному строї не лише вистоїть – вона завжди буде сильною, гордою, сміливою та красивою. У цій роботі вбранням та гамою кольорів надзвичайно вдало передано вміння українців зберегти свою індивідуальність за будь-яких обставин (іл. 14).

Художній твір «Все буде добре» (іл. 15), у якому мисткиня зобразила свою доньку з подругою – юних біженців із Харківської обл. й м. Донецька, вражає силою емоційних переживань. Двоє дівчат, які сидять у вишитих сорочках, вкрай сумні, тому що змушені залишити свої домівки, звичне життя. Емоційний фон підсилений тлом яскраво-червоного кольору. Та мовою мистецтва в цій роботі художницею переконливо засвідчено: куди б не пішли українці з рідного дому, вишита червоними та чорними нитками сорочка, пасок-крайка в будь-якому куточку світу розповість про те, що ми – саме українці. Наступна робота Ірини Калюжної – «Українська краса» (іл. 16). На абстрактному тлі темної гама кольорів художниця зобразила архаїчний образ ніжної молоді українки, підсилити його розплетеною косою, сорочкою «білим по білому» та коралями з дукачами. Отже, знову ж таки через мистецький образ окремих елементів костюма художниця продемонструвала незламність України (попри яскраву ніжність створеного образу), її багату

народну культуру та вміння вижити й зберегти своє «Я» навіть у часи війни.

*Лл. 13. Ірина Калюжна, «Я Україна».
Полотно, олія, 2022*

*Лл. 14. Ірина Калюжна, друга робота
серії «Я Україна». Полотно, олія, 2022*

*Лл. 15. Ірина Калюжна,
«Все буде добре».
Полотно, олія, 2022*

*Лл. 16. Ірина Калюжна,
«Українська краса».
Полотно, олія, 2022*

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше досліджено мистецький образ українського народного костюма як основоположного складника образу жінки-берегині в українському живописі під час війни 2022 року; засвідчено, що жіночі образи в українському народному вбранні стають провідним мотивом патріотичного живопису, а також упізнаваним засобом вираження українських суспільних ідей і концепцій в Україні та за її межами.

Висновки. У статті розглянуто характерні особливості застосування мистецького образу українського народного костюма в жіночому портретному живописі періоду військових дій Росії проти України

2022 року. З'ясовано, що для українського народу саме жіночий образ є втіленням національної душі, його сили та витримки. У результаті здійсненого дослідження доведено, що впродовж досить короткого терміну жіночий образ в українському жанровому портретному живописі зазнав суттєвих перетворень і під час війни виконує роль так званої «мистецької зброї», що стоїть на захисті української культури, мистецтва й історичної спадщини. Отже, навіть у воєнний час сучасні українські художники продовжують писати духовну історію нації, звертаючись до потужного пласту української матеріальної та духовної культури.

Література

1. Ковальова М. М. Портретний живопис Центральної і Східної України кінця XVII – XVIII ст. (традиція та нові віяння) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.05 / Харк. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2010. 20 с.
2. Купчинська Л. О. Творчість Теофіла Копистинського у контексті розвитку образотворчого мистецтва Галичини другої половини XIX – початку XX століття [Неопубл. автореф. дис. канд. мистецтвозн.] / Львівська академія мистецтв. Львів, 2003. 20 с.
3. Нариси з історії образотворчого мистецтва України XX ст. : у 2 кн. / Ін-т пробл. сучас. мистец. АМУ ; редкол.: В. Д. Сидоренко (голова) та ін. Київ : Інтертехнологія, 2006. Кн. 1 / [ред.-упоряд О. Авраменко], 2006. 543 с.
4. Побожій С. Олена Нікольська. Портрет на тлі тоталітарної доби. *Пам'ятки України*. 1998. №1(118). С. 116–123.
5. Пономаренко М. Художньо-стилістичні особливості станкового портрету в живописі Харкова XX–XXI ст. : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.05 / Харк. держ. академія дизайну і мистецтв. Харків, 2015. 23 с.
6. Походяща О. Український портретний живопис XVII–XVIII ст.: історико-іконографічне дослідження : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 2008. 222 арк., дод. (арк. 223–383).
7. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: наук. збірник пам'яті Миколи Трохименка / за ред. М. Селівачова. Т. 1. Київ : Редакція вісника «Ант», 2002. 264 с.
8. Сімферовська А. О. Львівський портрет першої половини XX століття: художня репрезентація особистості : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.05 / Львівська нац. академія мистецтв. Львів, 2018. 18 с.
9. Суховарова-Жорнова О. Жіночі портрети Лівобережної України в колекції Національного музею історії України. Кінець XVIII – початок XIX ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики* : зб. наук. пр. 2007. Вип. 15. С. 206–220.
10. Шубравський В. Є. Примітки. 25.01.1843 р. До Г. С. Тарновського. *Листи Тараса Шевченка 1839–1843 рр. Тарас Шевченко. Енциклопедія життя і творчості*. URL: [https://www.t-shevchenko.name/uk/](https://www.t-shevchenko.name/uk/Corresp/1839-43/1843-01-25.html)

Corresp/1839-43/1843-01-25.html (дата звернення: 15.05.2022).

References

1. Kovalova, M. M. (2010). Portrait painting of Central and Eastern Ukraine at the end of the 17th – 18th centuries. (tradition and new trends): autoref. thesis ... candidate of art history. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Kupchynska, L. O. (2003). The work of Theophilus Kopystynskyi in the context of the development of the fine arts of Galicia in the second half of the 19th – early 20th centuries [Unpublished. autoref. thesis Ph.D. art studies]. Lviv [in Ukrainian].
3. Essays on the history of fine art of Ukraine of the 20th century. (2006). In 2 books. Kyiv: Intertekhnologiya, 1 [in Ukrainian].
4. Pobozhiy, S. (1998). Olena Nikolska. A portrait against the background of the totalitarian era. *Pamiatky Ukrainy*, 1(118), 116–123 [in Ukrainian].
5. Ponomarenko, M. (2015). Artistic and stylistic features of the easel portrait in Kharkiv painting of the 20th – 21st centuries: autoref. thesis ... candidate of art studies, Kharkiv [in Ukrainian].
6. Pohodiachcha, O. (2008). Ukrainian portrait painting of the XVII–XVIII centuries: historical and iconographic research: diss. Ph.D. history Sciences. Kyiv [in Ukrainian].
7. Problems of Ukrainian terminological vocabulary in art history and ethnology. (2002). Kyiv: "Ant" Herald, 1 [in Ukrainian].
8. Simferovska, A. O. (2018). Lviv portrait of the first half of the 20th century: artistic representation of personality: autoref. thesis ... candidate bridge. Lviv [in Ukrainian].
9. Suhoarova-Zhornova, O. (2007). Female portraits of Left Bank Ukraine in the collection of the National Museum of the History of Ukraine. The end of the 18th - the beginning of the 19th century. *Spetsialni istorychni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky*, 15, 206–220 [in Ukrainian].
10. Shubravskiy, V. E. Notes. 01.25.1843. To H. S. Tarnovsky. Letters of Taras Shevchenko 1839–1843. *Lysty Tarasa Shevchenka 1839–1843 rr. Taras Shevchenko. Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti*. URL: <https://www.t-shevchenko.name/uk/Corresp/1839-43/1843-01-25.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.05.2022
Отримано після доопрацювання 23.05.2022
Прийнято до друку 25.05.2022